

Ur *Rött Forum* 3

Ernest Mandel

Senkapitalismen

Jag kommer i denna föreläsning att utgå från det faktum att vi fortfarande har en kapitalistisk ekonomi grundad på monopolkapitalism, Ett litet antal stora bolag och finansgrupper kontrollerar de väsentliga investeringsbesluten. Bolagen är, till följd av privategendomen och den privata ackumulationen underordnade marknadskrafterna. Det är ett samhälle grundat på en uppdelning av å ena sidan ägarna av produktionsmedlen och å andra sidan den stora massan som tvingas sälja sin arbetskraft. Det är ett samhälle som fortsätter att utvecklas i enlighet med kapitalismens väsentligaste lagar, samma lagar som analyserades av Marx i *Kapitalet* och *Grundrisse*.

Om vi fortfarande lever i den klassiska monopolkapitalismens epok, hur kan vi då förklara de stora förändringar som ägde rum i Amerika i början av andra världskriget och i Europa i slutet av andra kriget? Enligt den marxistiska analysen ansågs kapitalismen ha inträtt i en period av historisk nedgång i och med det första världskriget, Detta var alla marxister överens om, och denna analys bekräftades av en lång period av ekonomisk stagnation. Efter andra världskriget har vi tvärtom haft en ovanligt lång period av hög ekonomisk tillväxt i de imperialistiska metropolerna. Hur kan detta förklaras? Gjorde marxisterna en felbedömning avseende det historiska perspektivet?

Jag tror frågan måste besvaras på olika nivåer, i första hand på den Socioekonomiska nivån och därefter på den mera teknologiskt-ekonomiska nivån. För att kunna svara på frågan måste vi även formulera den riktigt.

Jag kanske kommer att chockera några av er när jag säger att Lenin, Trotskij, Bucharin och till och med Varga (under den gamla goda tiden) aldrig hade den mekaniska teorin – att en period av social revolution, en period av historisk nedgång för ett socialt system kan mätas genom en absolut nedgång av produktivkrafterna, genom en permanent nedgång i den materiella produktionen.

De kunde inte omfatta denna teori därför att den står i total motsättning till all historisk erfarenhet. För att ta ett exempel: Det finns inga som helst bevis på att de borgerliga revolutionerna (den amerikanska, engelska, franska etc) föregicks av 20, 50, 40 eller 50 år av ekonomisk stagnation. Det finns inget tecken på detta, snarare tvärtom. I åtminstone tre fall föregicks revolutionen av en våldsam utveckling av den materiella produktionen.

Den marxistiska formeln för den sociala revolutionen: en period av konflikt mellan de samhälleliga styrkeförhållandena och produktivkrafternas utveckling avser snarare en konflikt mellan produktivkrafternas tillväxt och de existerande produktionsförhållandena än den mekaniska uppfattningen om en fullständig ekonomisk tillbakagång.

Denna uppfattning hade även Lenin och Trotskij vilket klart framgick under Kominterns första år. De förespråkade inte alls uppfattningen att en social revolution föregås av ekonomisk stagnation. Lenin hävdade att det inte finns någon situation som är olöslig för imperialisterna. En period av social revolution, av stora sociala och politiska motsättningar kan inte fortgå. Arbetarklassen kan ta makten under dessa omständigheter, men om arbetarklassen misslyckas med detta under en lång historisk period, löser kapitalisterna problemen på sitt eget sätt.

Trotskij framförde två gånger en mer speciell analys av samma problem. I hans berömda rapport om det ekonomiska och politiska världsläget, på Kominterns tredje kongress 1921,

hävdade han, i en vidareutveckling av Lenins uppfattning, att det alltid finns en utväg för världsbourgeoisin. Han menade att det som skedde i och med första världskriget, var en inledning till en lång period av historisk kris för kapitalismen – sociala, ekonomiska, politiska och kulturella kriser. Han återkom till denna analys 1928 i kritiken av Kominterns program. Ingen förnekar idag att perioden 1914 – 39/45 var en sådan period av kriser för kapitalismen.

Under dessa villkor Inleds perioden av ekonomisk stagnation, arbetarna gör upprepade attacker mot det kapitalistiska systemet och kapitalisterna kan inte återställa ordningen. Kapitalackumulationens normala mekanismer försätts i upplösningstillstånd. Detta kan inte pågå i oändlighet. Man kan inte hur länge som helst ha: ett modernt industrialiserat samhälle, i vilket kapitalisterna inte kan återställa ordningen och i vilket arbetarna inte kan ersätta den existerande ordningen med socialismen.

Trotsky gjorde den förutsägelsen, att om inte arbetarna erövrade makten, om de inte störtade kapitalisterna så skulle 20 år följa av en mycket utdragen social och politisk kris i Väst. Denna av Trotsky 1921 formulerade förutsägelsen gick liksom många andra av hans förutsägelser i uppfyllelse på ett nästan otroligt sätt.

Trotsky menade att den amerikanska imperialismen skulle tvingas att omorganisera sig och omorientera sig i förhållande till världsmarknaden för att dominera denna. Den europeiska arbetarklassen skulle få betala ett enormt pris för att de misslyckats med att ta makten. Milliontals europeiska arbetare skulle dö av svält. Som ett resultat av detta historiska nederlag skulle en jämvikt uppnås och en ny kapitalistisk expansionsfas inträda. Detta är historiskt exakt vad som hände.

Den jämvikt och paralysering av klasskrafterna som kännetecknade perioden mellan de två, världskrigen bröts genom fascismens seger i en stor del av den europeiska kontinenten. Genom den militära diktaturens seger i Japan och genom det andra världskriget och dess följder för den amerikanska arbetarrörelsen.

Arbetarklassens historiska nederlag i de imperialistiska länderna gjorde det möjligt för kapitalismen att återigen inleda en ny fas av utvidgad reproduktion, en ny historisk fas av kapitalackumulation.

Vilka är då de viktigaste utvecklingsmekanismerna under en sådan fas? Återigen måste vi ta hänsyn till två faktorer. Dessa faktorer måste sammanfalla för att en långvarig ekonomisk tillväxt skall möjliggöras under kapitalismen. För det företa en ökning av profitkvoten och för det andra en utvidgning av marknaden. Fascismen och världskriget förklarar den första, men inte den andra faktorn.

Att profitkvoten ökade genom att arbetarklassen exploaterades i högre grad råder det inget som helst tvivel om. Statistik från Tyskland, Italien, Japan, Frankrike och till och med USA bekräftar detta mycket klart.

Förhållandet mellan lön och profit var mycket ogynnsamt för kapitalisterna ända fram till mitten av 30- talet i de flesta imperialistiska staterna. Genom fascismen och världskriget förändrades detta till förmån för profiterna – profitkvoten steg. Ökningen av profitkvoten förklarar dock inte ensam den ekonomiska tillväxten.

Vi kan ta ett exempel från den tyska ekonomin under nazismen. Då ökade utsugningen av arbetarna och profiterna sköt i höjden anmärkningsvärt fort. Under Hitler tredubblades profiterna på sex-sju år. Förhållandet mellan lönerna och profiterna steg från 15 – 50 procent, vilket aldrig tidigare hänt i den moderna kapitalismens historia.

Med sådana profiter kunde mycket finansieras – statsutgifter, vapenindustri, autostrador, man kunde avskaffa arbetslösheten, men där stannade det hela. Det förvånande var att medan den

totala profiten ökade enormt skedde ingen betydande ökning av de privata investeringarna. Detta berodde på att den inre civila marknaden liksom den utländska stagnerade. Den tyska exporten 1938 var till och med lägre än 1929 års nivå. Det tyska folkets konsumtion 1938 var knappt i nivå med 1929 års konsumtion.

När marknaden stagnerade ökade inte kapitalisternas investeringar. Vid sidan av krigsindustrin skedde ingen ackumulerad tillväxt på längre sikt.

Vad inträffade i Amerika i slutet av andra världskriget? Redan fem år tidigare hade två viktiga historiska förändringar ägt rum. Å ena sidan ökning av profitkvoten genom en ökning av mervärdet, å andra sidan början till en ny teknologisk revolution.

Den nya teknologisk revolutionen byggde på de föregående 10-15 årens uppfinningar. Dessa ledde inte då till innovationer p g a för låg profit och för låg kapitalackumulation, men när profiten och kapitalackumulationen ökade drogs de in i produktionsprocessen.

Många av uppfinningarna infördes först i krigsindustrin kärnkraft, automation, petrokemisk och elektronisk industri osv, men ändå förändrade denna teknologiska revolution infrastrukturen inom praktiskt taget alla industrigrenar och förde fram några av dem till det främsta ledet i den industriella strukturen.

Detta gjorde även den andra industriella revolutionen i slutet på 1800-talet, liksom den tredje i mitten av 1800-talet då den klassiska ångmaskinen ersattes med industriellt tillverkade ångmotorer.

Marx talar i Kapitalet om denna teknologiska revolution på 1850-talet som följde på 1848 års revolution och som förklarade kapitalismens långvariga tillväxt mellan 1848 och 1872.

Jag skulle vilja hävda att Kondratievs teori om ”de långa vågorna” har ett visst värde. En lång period av ackumulation är tillsammans med vissa gynnsamma politiska och sociala förhållanden nödvändiga villkor för en ny teknologisk revolution. Till skillnad från tiden efter första världskriget existerade dessa förhållanden efter andra världskriget, vilket förklarar utvecklingen under denna period.

Den speciella karaktären hos denna tredje teknologiska revolution var den ökade arbetsproduktiviteten. Denna produktivitet var mycket högre än genomsnittsproduktiviteten under den tidigare perioden. De förhållanden under vilken tillväxten skedde var således ideala för kapitalistklassen.

Profiten ökades marknaden utvidgades, tillväxten steg och reservarmén ökade kontinuerligt. Denna tillväxt av reservarmén förhindrade att lönerna steg och därigenom riskerade att sänka profitkvoten.

Detta var i stora drag den situation som förelåg i Amerika under 40-50-talen och i Italien, Frankrike och Japan efter kriget, Förutsättningarna fanns alltså för en obegränsad ackumulativ tillväxtprocess. Men, och här ligger kapitalismens ”tragik”, i denna process finna också inbyggd krafter som strävar efter att upphäva dessa ideala förhållanden.

Kapitalackumulationen tenderar att upphöra genom att sysselsättningsnivån stiger och reservarmén minskar. I Tyskland kan man exakt se när detta började hända. År 1960 var antalet arbetslösa och antalet lediga platser lika stort. Från detta datum började lönernas andel av nationalinkomsten att stiga, profitkvoterna började sjunka och alla de faktorer som verkar för att upphäva tillväxten sattes i verksamhet.

Om man till följd av en teknologisk revolution bygget ut industrin så hastigt att samhällets köpkraft inte ökar i samma takt som produktionskapaciteten, står man snart inför problemet med överskottskapacitet. Man kan inte realisera mervärdet.

Svårigheten att sälja varorna – motsättningen mellan bruksvärde och bytesvärde – som man under 40-50-talen trott varit övervunnen, framträdde återigen i början av 60-talet.

Detta märktes först i kolindustrin, sedan i stålindustrin, den elektroniska industrin och bilindustrin. Idag märks motsättningen i de viktigaste sektorerna som flygplans-, byggnads-, elektronisk- och petrokemisk industri. I dessa industrigrenar är det verkligen fråga om en överkapacitet i världsskala, vilken oundvikligen kommer att leda till en nedgång i investeringarna och en nedgång i tillväxten.

Senkapitalismens goda år är slut, de dåliga åren kom mer tillbaka med sämre tillväxttakt, kamp om mervärdeskvoten och hårdare motstånd från arbetarklassen. Förhållanden som ligger närmare 20-talets än 40-50-talen kommer tillbaka.

Detta är i korta drag den teoretiska analysen. Jag kommer nu att 'ta upp några utmärkande drag i senkapitalismens utveckling.

Perioden av hög profitkvot och accelererad kapitalackumulation fick konsekvenser för såväl den teknologiska innovationstakten som för forskning och utveckling. Forskningen tenderar att bli alltmer en självständig affärsverksamhet vilken får en självständig utveckling: kapitalackumulationen ökar, lönsamheten ökar, marknaden ökar kraftigt etc. Dessa faktorer samt den militära tävlan mellan öst och väst leder till en explosiv teknologisk innovationsprocess.

Man kan inte heller undanhålla uppfinningarna på det civila området. Det är välkänt att monopolföretag försökt att undanhålla uppfinningar i 10-15 år, så länge de inte fått ut den största möjliga profiten på det givna kapitalet.

Men på det militära området kan man inte göra så. Gör man det riskerar man att bli slagen av ryssarna, ty de utnyttjar varje uppfinning omedelbart. Den militära tävlan driver alltså ytterligare på utvecklingen.

De civila effekterna av den konstanta militära innovationen blir naturligtvis under en viss period betydande. Enligt många ekonomer har dock effekterna börjat avta för om 60-talets mitt. Överspecialiseringen av militär produktion sätter vissa gränser för den militära innovationens civila effekter.

Jag tror detta är riktigt och att det också är en av anledningarna till ryssarnas och amerikanarnas gemensamma intressen i Salt-förhandlingarna. Inte ens världens rikaste land, USA, har råd att betala för en konstant, kumulativ tillväxt av sina rustningsavgifter; de produktiva resultaten blir för små för att man skall kunna bära bördan.

De för senkapitalismen karaktäristiska innovationerna får också konsekvenser för företagets organisering.

Från en marxistisk utgångspunkt innebär helt klart en accelerering av teknologisk innovation en förkortad livstid för det fasta kapitalet.

Det finns en del bevis, matematiska såväl som empiriska, på att en förkortning ägt rum bl.a inom den kemiska industrin, den elektroniska industrin och stålindustrin. Jag skulle tro att det fasta kapitalets livslängd inom stålindustrin minskat från 15 till 7.4 år och inom den elektroniska industrin från 10 till 5 eller till och med 4 år.

En sådan förkortad reproduktionscykel för det fasta kapitalet ställer höga krav på likviditeten. Det betyder att man måste ha mycket precisa finansiella planer och att endast ett år av misslyckade amorteringar gör att man inte senare kan investera i ny teknik och nya anläggningar.

Det är uppenbart att om man har en amorteringscykel på 10 år och misslyckas att fylla sin amorteringsfond ett år, innebär det att man de övriga 9 åren, i stället för att amortera 10% av kapitalet, måste amortera drygt 11%. Men om man har en 4-årig cykel betyder ett enda misslyckat år att amorteringarna måste ökas från 25 till 33%. Det rör sig här inte om 1% utan om 8% av det totala kapitalet, vilket måste, *förutom* det normala betalningsflödet finansieras under ett år – en praktiskt taget omöjlig uppgift.

Av detta följer två konsekvenser: 1. nödvändigheten av att upprätta en precis långsiktig finansiell planering inom företaget, Praktiskt taget *alla* större kapitalistiska företag har under denna 30-årsperiod infört en sådan planering. 2. En helt förändrad prissättningspolitik. Om man har långsiktiga finansiella planeringar, långsiktiga investerings-, brutto- och nettoinvesteringsplaneringar, som måste genomföras, betyder detta att ett visst minimalt årligt betalningsflöde måste realiseras. Det innebär att om försäljningen minskar, så måste priserna höjas för att den finansiella planen skall uppfyllas.

Man kan t.ex se på de amerikanska bilföretagens agerande. Under vart enda år av recession efter andra världskriget har amerikanska bilproducenter ökat priserna på sina bilar när försäljningen minskat. Detta förefaller totalt ologiskt under normala marknadsekonomiska förhållanden, men är helt logiska inom den s.k organiserade, planerade senkapitalismen.

När man nu har denna interna planering av finansiering och produktion inom de stora företagen, har man givetvis också ett visst intresse av nationell ekonomisk programmering och t o m internationell ekonomisk programmering.

De första, mycket blygsamma, stegen i den riktningen har tagits inom EEC och OECD.

Det är helt uppenbart varför man har detta intresse. När de största stålföretagen i Västeuropa, under trycket av teknologiska innovationer tvingas höja sin produktionskapacitet med 40 eller 50 under en 4 eller 5-årsperiod, vill de naturligt veta vilka investeringsplaner deras huvudleverantörer har. Vad har man för nytta av ökad kapacitet om man genom ex.vis brist på råmaterial inte kan utnyttja denna.

De måste vidare ha reda på vilken investeringskapacitet deras främsta klienter har. ty vad har man för nytta av ökad kapacitet, om man inte kan sälja varorna.

Det finns alltså uppenbarligen intresse av en viss samordning av långsiktiga investeringsplaner mellan olika industriella grenar och mellan klienter och leverantörer. Man skall inte inbilla sig att nationell programmering är något som påtvingats de stackars kapitalisterna. Det är något som växer fram ur de stora företagens egen utvecklingslogik. Det har inte något som helst att göra med ”smygande socialism”.

Varför använder jag ordet *programmering* och inte det vanligare *planering*? Jo, därför att jag är djupt övertygad om att planering är omöjlig under kapitalismen, och därför att jag tror att det råder en grundläggande skillnad mellan ekonomisk programmering och ekonomisk planering.

Vad betyder då planering? Det betyder: att beslut fattas om den framtida kombinationen av produktionsfaktorer, om vilka mål som skall prioriteras och hur och hur man skall förverkliga dessa mål.

Kapitalister planerar endast inom sina egna fabriker. Det råder ingen konkurrens mellan den avdelning på Volvo som producerar motorer och den som producerar hjul: den ena är integrerad i den andra och det finns tekniska koefficienter som avgör hur många motorer och hur många hjul som behövs till ett visst antal bilar.

Vad är då programmering? Det innebär att man gör *förutsägelser* på basis av aktuella trender. Dessa förutsägelser måste sedan hela tiden justeras beroende på vilka förändringar som äger rum i de tekniska koefficienterna eller hos efterfrågestrukturen på marknaden.

De som gör dessa förutsägelser har endast kontroll över tre faktorer: skrivmaskinen, reservoarpennan och det papper de skriver på. De har absolut ingen kontroll över de beslut som fattas av dem som skall kombinera dessa produktionsfaktorer.

Om en planeringskommitté säger: ”Vi förutser en 50- procentig ökning i kolproduktionen under de närmaste fyra åren”, så har de inga medel att styra detta. Kolproduktionen kan endast ökas av kapitalisterna inom denna industri. Kommittén kan försöka påverka den genom finansiell, monetär och kommersiell politik. Ibland lyckas det, ibland lyckas det inte. Det gäller alla länder inklusive Sverige.

En vän till mig, dr Holger Hede, har i en bok summerat resultaten av de svenska planerna. Han visar att många av dessa planer över huvudtaget inte är förverkligade. Detta beror på att det fanns många faktorer som, den svenska planeringskommittén inte hade någon kontroll över, t.ex marknadsfaktorer, yttre faktorer, kapitalinvesteringsfaktorer inom Sverige, som de bara kunde försöka påverka men för vilka de saknade beslutanderätt.

Det finns en annan aspekt som är viktigare än denna skillnad mellan att ha eller inte ha kontroll över produktionsfaktorerna. Den rör privategendomens natur. I vilket syfte använder sig privata företag av ökad information? Detta är en dialektik i kapitalistisk programmering som undgår de flesta borgerliga kommentatorer.

Där det finns privategendom och kapitalistisk konkurrens kommer varje kapitalistiskt företag att använda ökad information i två helt motsatta syften. Det ena är mycket trevligt, och det tycker vi alla om: samordning, integrering, samarbete, delaktighet, d v s himmelsk kärlek!

Det andra är att underlätta och förbättra sin marknadsposition. Varje kapitalist är, p g a konkurrensen, tvingad att använda ökad information till att förbättra sina konkurrensförhållanden. Nu är vi utanför den himmelska sfären och inne i de djävulska mordens sfär, långa knivar sticks i ryggen på den stackars sate, som förletts att lämna upplysningar om sina planer.

Upplysningarna används för att döda honom – det händer dagligen i den kapitalistiska djungeln, som ju faktiskt är en djungel, med privategendom och konkurrens och inte en den himmelska kärlekens plats där människorna älskar varandra och vill hjälpa varandra.

Alla som glömmer denna aspekt av ekonomisk programmering glömmer att det är konkurrensförhållandena på världsmarknaden som tvingar företagen att använda denna ökade information till att skära halsen av varandra.

Man kan göra åtminstone en förutsägelse vilken man kan vara säker på att händelseutvecklingen kommer att bekräfta, nämligen att ingen av de ekonomiska programmerarnas förutsägelser någonsin kommer att helt förverkligas.

Detta beror delvis på att förutsägelse ger upphov till ett ”feed-backsystem”, vilket innebär att den information som utgår från programmerarna utnyttjas av den enskilde kapitalisten i *dennes egna syften*. Detta får till följd att den information på vilken planen gjorts upp ändras, vilket tvingar programmerarna att ändra planen. Därefter återupprepas samma process.

Detta innebär att investerings- och produktionsplanerna ständigt förändras som en funktion av den nya kunskapen, och att därför osäkerheten mer än någon sin härskar under den privata egendomens och konkurrensens villkor.

En annan illusion som senkapitalismen gett upphov till, som även försvaras av mycket skickliga ekonomer som Galbraith och Sweezy, är att man på något sätt skulle kunna bemästra och förutsäga den specifika efterfrågan.

Hur skall detta ske? Vem kan göra sådana förutsägelser? Vem kan t. ex förutsäga den årliga tillväxttakten för bilindustrin i Västtyskland under de närmaste 10 åren?

Det enda man kan göra är att projicera tidigare trender på framtiden och försöka korrigera dem. Trots att man har en väldig mängd information och fakta kan man inte annat än "lukta sig" till framtiden, en ytterst vetenskaplig aktivitet.

Resultaten av dessa förutsägelser blir därefter. Inom t.ex den petrokemiska industrin råder det inget tvivel om att *alla* de viktigaste bolagen, utan undantag, investerat fullständigt fel under de senaste fem åren, eftersom de gjorde helt felaktiga förutsägelser om den långsiktiga tillväxten av efterfrågan på syntetiska textilier och vissa plastprodukter.

Dessa bolag får nu betala dyrt för detta. En del går i konkurs, vilket inte betyder att företagen försvinner, utan att de slås ihop med ännu starkare utländska konkurrenter.

Osäkerheten på den specifika efterfrågans område ligger, jag upprepar, i kapitalismens själva natur – i motsättningen mellan varans bruksvärde och bytesvärde, Denna motsättning skapar under senkapitalismen, liksom under den klassiska kapitalismen, oundvikligen en periodisk överproduktion, en periodisk överkapacitet.

Den stora Keynesianska tesen har varit att man kan undvika detta problem genom att klara den globala efterfrågan, vilket man inte utan framgång gjorde under de senaste 25 åren.

De flesta av dagens experter menar dock att detta sätt att lösa problemet på är ett avslutat kapitel – en uppfattning som jag håller med om.

Orsaken till detta är synnerligen enkel, ty om man lämnar alla sofistikerade argument och alla invecklade ekonomiska modeller åt sidan, och frågar sig: "Vilka har den neo-keynesianska politikens medel varit, genom vilka tendenser till överkapacitet och överproduktion har reducerats under en historisk period?", får man ett enkelt svar – inflation.

När regeringarna varje gång i början av en recession ökar den globala efterfrågan, dvs penningvolymen, inte med 2,3 eller 4, utan 10, 15, 20, 25% ger naturligtvis detta vissa resultat.

I England har under de senaste 12 månaderna penningvolymen ökat med 25%, medan industriproduktionen gått upp mindre än 1%! Med en sådan väldig inflationistisk process inbyggd i systemet, är det naturligtvis mycket osannolikt att man får en ekonomisk kris av 1929 års typ.

Penninginkomsten följer med upp till en viss nivå, den kollapsar inte. Under den klassiska kapitalismen medförde en arbetslöshet på 20 att den globala efterfrågan sjönk med 20%, och följden blev en kumulativ nedgång.

Idag kan man ha 10% arbetslöshet och stigande global efterfrågan! Detta är fallet i t. ex Kanada, i Quebec just nu.

Man har en inflationistisk process, och som följd härav stoppas naturligtvis varje recession på en viss nivå, *under en viss tid*. Inflationistiska processer av den här typen tenderar nämligen att på längre sikt förbruka sin expanderande kraft.

Anledningen till detta finns att söka i inflationens orsaker. Enligt en del marxister uppkommer inflation till följd av statsutgifter och militärutgifter. Denna uppfattning är inte riktigt korrekt.

Den huvudsakliga källan, till inflation i Väst har inte varit statsskulder utan *privata* skulder, eller med andra ord privata krediter. Den inflation vi har nu är huvudsakligen en *kreditinflation*.

Vad händer nu vid en kumulativ process av kreditinflation? Jo, vid en viss punkt börjar mängden av skulder skära in i löpande intäkter och minskar utgifterna i stället för att öka dem. Då står man, som jag sa tidigare, vid vägens slut. Antingen hamnar man i totalt okontrollerad inflation av det klassiska tyska slaget, eller också måste man göra halt.

Låt oss se på Amerika: vid, slutet av andra världskriget var de totala *privata* skulderna i USA 75% av nationalinkomsten. Den totala genomsnittliga skuldbördan för den genomsnittliga amerikanska familjen var 5% av den månatliga inkomsten.

Hurdan är situationen idag? Total privat skuld: 150% av dagens nationalinkomst, inte 1945 års nationalinkomst. Vilken är den totala skuldbördan? 25 av månadsinkomsten: Uppenbarligen kan denna process inte fortsätta utan begränsning.

Det betyder att varje familj idag för att öka sina utgifter måste ta lån på 30% av inkomsten varje månad. Gjorde de inte detta skulle utgifterna bli mindre än inkomsten, vilket skulle skapa överproduktion.

Det är detta förhållande som är anledningen till att man har denna väldiga skuldinflation, en inflation som får stora konsekvenser, för världens monetära system, dollarns dubbla roll, faran för ett sammanbrott i den internationella handeln etc etc.

Det är ingen överdrift att säga att den långvariga blomstringen för den kapitalistiska ekonomin, som vi upplevt efter andra världskriget, har haft tre huvudsakliga stöttepelare: teknologisk utveckling, som närmar sig slutet; krigsekonomin, som nu nått taket; och skuldinflationen, som går mot sitt slut.

Den självklara slutsatsen är: den långvariga tillväxttakten minskar, vilket jag också tror har inträffat alltsedan den tyska recessionen. Vi befinner oss nu i en ny fas av senkapitalismen; alla de klassiska motsättningarna kommer i förgrunden; de är alla där, vilket när allt kommer omkring bevisar att vi fortfarande lever under kapitalismen.

Punkter från diskussionen

Vilken roll spelar den förändrade relationen mellan löner och profit under kapitalismens nuvarande stagnationsperiod?

Från en teoretisk utgångspunkt är nog denna fråga ett av huvudproblemen i den marxistiska kristeorin. Enligt min uppfattning finns inte bara en orsak till kapitalistiska kriser, eftersom det inte enbart finns en orsak till den kapitalistiska produktionens cykliska rörelser.

Det krävs två *relativt självständiga* villkor – den oberoende utvecklingen av profitkvoten och den oberoende utvecklingen av marknaden. Därför anser jag att underkonsumtionsteorin och disproportionalitetsteorin, vilka försöker reducera allt till en enda faktor, är felaktiga. De är metodologiskt felaktiga, och omöjliga, hur man än vrider och vänder på dem. De har prövats av stora ekonomer och även av stora matematiker sedan 75 år tillbaka, utan att man kommit på någon lösning. Det är omöjligt att lösa detta problem genom att reducera allt till en orsak.

Den enklaste förklaringen av problemet är följande: vad händer när en kris närmar sig? Det finns två skolor. En skola, den klassiska socialdemokratiska skolan säger: "Ah, en kris hotar oss, det betyder överproduktion! Höj lönerna, så undgår vi krisen!" Vad svarar kapitalisterna? "Ni är galna, krisens orsak är att profiterna avtar! Om ni höjer lönerna kommer profiterna att sjunka ännu mer, vilket ytterligare påskyndar krisen!" .

Den andra skolan säger: ”En kris hotar p g a för låg profit. För att förhindra en kris krävs deflation, sänk lönerna!” Naturligtvis invänder någon med lite erfarenhet: ”Du är en idiot, krisen orsakas av överproduktion. Om vi sänker lönerna, kommer vi att sälja ännu mindre varor, vi kommer att få ännu större överproduktion. Hur kan du då lösa krisen?” Om ni förstår nödvändigheten av att kombinera dem, då har ni förstått 99% av vad jag talar om. En kris förorsakas genom sammanfallandet av en sjunkande profitkvot och, en krympande marknad, inte en absolut, utan en relativt krympande marknad.

Varför får vi en relativt krympande marknad före en annalkande kris? Jo, en lång period av investering innebär en lång period av ökad kapitalackumulation och *ökad* produktionskapacitet, men marknaden ökar inte i samma proportion som denna produktionskapacitet.

Man har alltså på *samma* gång lägre profit och en relativt krympande marknad. Det finns *inget* sätt att lösa detta problem under kapitalismen. Försöker man lösa problemet med profiten, får man problem med marknaden och vice versa. Låt oss nu se på saken från det andra hållet. Vad händer när cykeln är på väg uppåt? Man får en extraordinär kombination av två saker: en stigande profitkvot och en expanderande marknad, Varför? Profitkvoten stiger därför att det fortfarande finns arbetslöshet, arbetarna har erfarenhet av arbetslösheten, och är mycket moderata i sina lönekrav. Mervärdekvoten stiger p g a rationaliseringar och ökad exploatering – alla faktorer arbetar för en ökning av profitkvoten. Varför har man på samma gång en expanderande marknad? Jo, därför att hela skeendet startar med att ett visst antal arbetslösa återanställs i ett läge då den aktuella produktionen är lägre än det aktuella behovet. Men produktionen utökas. Marknaden tillförs konsumtionsvaror, konsumtionsvaruindustrin utökar sin kapacitet och ger beställningar till produktionsvaruindustrin, som i sin tur utökar produktionen. Ökade profitkvoter sammanfaller med en expanderande marknad – ett idealiskt förhållande för kapitalismen.

För Tyskland var 1968 ett sådant idealiskt år, troligen det bästa år den tyska ekonomin någonsin upplevt. Som ett resultat av krisen 1966-67 var lönekraven mycket låga: profiten ökade på ett otroligt sätt, marknaden expanderade, nya investeringar ökade efterfrågan på produktionsvaror, en miljon återanställda arbetare medförde en stor expansion av konsumtionsvarumarknaden. Kort sagt ideala förhållanden: expansion av marknaden tillsammans med ökad profit.

Men hur förklarar vi då stagnationsperioden mellan de två världskrigen? För det första, profitkvoten sjönk. Man kan utifrån en marxistisk ståndpunkt ge åtminstone tre förklaringar till varför profitkvoten sjönk. Själv skulle jag vilja säga, även om inte alla instämmer häri, att den huvudsakliga orsaken till profitkvotens fall var den ryska och den tyska revolutionen. Kapitalistklassen måste under trycket av dessa revolutionära utbrott göra stora eftergifter för den internationella arbetarklassen för att förhindra revolutioner. På två år spreds t.ex. åttatimmarsdagen till praktiskt taget alla länder. I Tyskland infördes en omfattande socialvårdslagstiftning. I Frankrike höjdes lönerna mycket kraftigt, likaså i Belgien. I USA höjdes reallönerna i ett försök att dämpa arbetarnas otålighet.

Den huvudsakliga förklaringen ligger i dessa fakta. Jag skall nämna två ytterligare faktorer som väsentliga. Jag sa att under perioden före första världskriget ägde en teknologisk revolution rum: elektriciteten introducerades i industrin, vilket innebar en total förändring i den industriella tekniken. Detta ökade kapitalets organiska sammansättning, Relationerna mellan investeringar i fast kapital och i löner förändrades. Detta ledde till en långvarig nedgång i profitkvoten, som endast kunde neutraliseras genom en ökning av mervärdekvoten, vilket var omöjligt tills fascismen kom. En förändring i kapitalets organiska sammansättning var alltså den andra orsaken till profitkvotens fall.

En tredje orsak, som var mer en följd av de andra, men en som ändå hade en viss betydelse, var den stora historiska fördröjningen av arbetsprocessens organisation. Till följd av detta kunde inte kapitalets värdeökning hålla jämna steg med kapitalackumulationen.

Vi upplever samma fenomen idag. Vid en mycket radikal förändring inom tekniken, kan inte arbetsorganisationen förändras lika snabbt. Människor kan inte förändra sitt sätt att organisera arbetet och höja arbetstakten lika lätt som maskiner kan göra det. Det krävs en 10-15 års period innan arbetsorganisationen anpassas till den nya tekniken. Och när denna förändring sammanfaller med en period av ökad styrka inom arbetarklassen, uppstår en situation som karaktäriserar både 20-talet och dagens läge.

Trots att nya maskiner har inskaffats, att ny teknik är tillgänglig och kapital förbrukats sjunker lönsamheten p g a motståndet inom fabrikerna, inte bara från arbetarna utan ofta också från förmännen och verkmästarna, eftersom de ofta bortrationaliseras då en radikal förändring äger rum i arbetsorganisationen. Det tar vanligen närapå en generation för att åstadkomma en radikal förändring.

Samtidigt som profitkvoten av dessa skäl minskade, minskade marknaden. Orsakerna till detta var uppenbara utarmningen av många länder till följd av kriget, den ryska revolutionen och det faktum att Sovjet efter revolutionen inte längre ingick i den kapitalistiska delen av världen.

Om man tittar på den reella köpkraften 1919-22 i Sovjet och de länder som förlorade första världskriget, så rör det sig om ca 1/5 eller 1/4 av världsmarknaden. Tysklands reallöner återgick till förkrigsnivån bara under en mycket kort period under andra delen av 20-talet. Denna materiella utarmning, den *förstörelse* som blev resultatet av kriget spelade naturligtvis en mycket stor roll för att minska marknaden. Detta upprepades inte efter det andra världskriget, eftersom det då skedde en teknologisk revolution, eftersom det då fanns metoder som Marshall-planen osv, vilka pumpade in extra köpkraft.

För att klargöra det jag sagt, skall jag kort visa hur kapitalismen utvecklats sen mitten på 1800-talet.

Perioden 1847-73 utgjorde den långa Kondratievcykeln under vilken ångmotorn allmänt infördes. Därefter kom perioden 1873-93, en period av relativ stagnation. Efter det kom den långa Konratievcykeln, 1893-1913, då den elektriska motorn introducerades. Nu skedde återigen en allmän uppbyggnad av industrin. Olyckligtvis för kapitalisterna sammanföll den ryska revolutionen och uppsvinget för arbetarklassen efter första världskriget med den period som kom *efter* denna uppbyggnadsperiod. Under sådana förhållanden var det ytterst svårt att inleda en ny teknologisk revolution. Den amerikanska bilindustrin hade just infört det löpande bandet, vilket gjorde att man inte omedelbart kunde införa ett nytt alternativ. Det var omöjligt!

Man erhöll alltså en period med sjunkande profitkvot och samtidigt en period av stabil och icke revolutionerande teknologi, vilket tillsammans resulterade i en stagnerad marknad.

Efter denna period fick man i Europa och USA, en ny period med, för kapitalisterna, utomordentligt förmånliga förhållanden. Arbetarklassen var slagen, dess motståndskraft var låg och profitkvoten ökade. Efter den tidigare perioden av teknologisk stagnation fanns det också möjligheter till innovationer i stor skala, som ledde till att en hel rad nya expansiva industrigrenar kunde utvecklas. Det var denna expansion som tillsammans med den ökade profiten skapade marknaden. Arbetslösheten minskade och ekonomin expanderade, men endast i begränsad omfattning. Vad som saknades var en kumulativ tillväxtprocess avseende privata investeringar. Dessa växte endast inom rustningsindustrin. De växte inte i övriga industrier eftersom där inte fanns vare sig en ekonomisk eller teknologisk grundval för en

total förnyelse. Den ekonomiska krisen hade reducerat utnyttjandegraden i dessa industrier till 2/3 eller hälften av den tidigare nivån. Det första man önskade var följaktligen att använda dessa fabriker igen, i full utsträckning, inte att ersätta dem med nya.

Man erhöll alltså inte de sammanfallande tendenser som är karaktäristiska för senkapitalismen.

Idag är förhållandena återigen förändrade: profit kvoten sjunker, arbetarklassens motstånd Mot en fortsatt exploatering är mycket stort, och samtidigt finns det ingen grundval för en fullständig förnyelse av teknologin och därigenom en radikal expansion av marknaden. För att expandera marknaden; planerar kapitalisterna att öka handeln mellan öst och väst och industrialisera tredje världens länder.

Det är alltid något, men man kan inte jämföra detta med den väldiga våg av kapitalinvesteringar som gjordes efter andra världskriget, med utveckling och finansiering av hela serier av nya industrigrenar.

Det finns dock ett stort land som är ett undantag från regeln, och som helt verifierar min analys. Det *enda* västerländska imperialistiska landet där, arbetarklassen *inte* besegrades under 30- och 40- talet, där arbetarklassens styrka växte oavbrutet, t o m under kriget, var England. Det är det enda landet, som inte upplevde någon avsevärd ekonomisk tillväxt och där profitkvoten aldrig växte tillräckligt mycket för att framkalla något liknande det som inträffade i Tyskland, Italien, Frankrike, Japan och. USA. I England har nu krossandet av arbetarklassens motstånd och styrka, i borgerliga och t o m socialdemokratiska ekonomers ögon, blivit en förutsättning för ökad tillväxt. Detta bekräftar fullständigt mitt resonemang. Det fanns en utvidgad världsmarknad som England kunde ha tagit en stor del av, men den ökade tillväxttakten saknades. Vad hände? Jo, intressant nog lade de viktigaste engelska företagen radikalt om sina investeringar. Den del som investerades i England minskade. eftersom profiten där var för låg, medan investeringarna utomlands ökade mycket snabbt.

Det finns idag många engelska toppföretag som har 50% eller mer av sina investeringar utomlands. Detta är det enda stora imperialistiska land där sådana förhållanden råder. Detta faktum hänger mycket intimt samman med hela min argumentation och tycks bekräfta den på ett ganska slående sätt.